

ПРАЦЯ ПРО ЕМІГРАНТІВ ІЗ ЗАКАРПАТТЯ

Нелегким було життя наших предків. Часто вирушали вони у далеку дорогу з надією, що вдасться заробити трохи грошей, докупити землі, перебудувати хату, поставити на ноги дітей. Мрії одних збувалися, інших – ні. А треті залишалися на чужині, знайшовши добру роботу, створивши сім'ю, облаштувавши побут. Однак не тільки трудова еміграція розкидала закарпатців по світу. Вагомий «внесок» у цю справу зробили й політичні переслідування, загроза бути репресованим, згноєним у таборах. У результаті вище-названих причин тисячі наших земляків покинули рідну домівку. І про більшість з них ми нічого не знаємо (і ніколи, на жаль, не дізнаємось). Але про окремих зможемо прочитати в книзі відомого літератора і краєзнавця В.В.Пагирі «Закарпатці у діаспорі», що побачила світ в Ужгороді у видавництві «Патент».

Згадана книга – це перша ластівка в дослідженні надзвичайно цікавої і актуальної проблеми. У ній вміщено 105 нарисів або коротких повідомлень про колишніх закарпатців, а частково й тих, чия доля була тимчасово пов'язана з нашим краєм. У передмові автор зазначає: «Поза увагою опинилися ще чимало закарпатців, особливо з Південної Америки, адже не так легко зібрати матеріали про всіх, котрі залишили свій край у пошуках кращої долі в чужих краях» (с.5).

Як видно із змісту рецензованої праці, чисельною була (і є) закарпатська діаспора у США. Це губернатор Підкарпатської Русі Григорій Жаткович (1886-1967), колишній міністр культури, шкільництва та освіти Карпатської України Августин Штефан (1893-1986), організатор націоналістичного руху в краї Юліян Химинець (1911-1994), вчений-політолог і економіст Петро Стерчо (1919-1987), колишній прем'єр-міністр Карпатської України Юліян Ревай (1899-1979), дослідник історії Закарпаття Вікентій Шандор, головний редактор Енциклопедії Української діаспори, академік Василь Маркусь, керівник Карпатського Союзу Михайло Шпонтак, видавець Зірка Гренджа-Донська, священик Василь Лар (1892-1983) та інші. Усі вони добросовісною і наполегливою працею заслужили шану і визнання. Після здобуття Україною незалежності окремі з них (Ю.Химинець, В.Шандор, В.Маркусь, І.Фізер, М.Шпонтак, о.Зореслав, З.Гренджа-Донська, М.Калинич, М.Кукуруза-Король, В.Тидір...) надають посильну допомогу закарпатським культурно-освітнім товариствам, редакціям часописів, що проповідують державницькі ідеї, перерахували гроші на спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку в Ужгороді.

Канада стала другою батьківщиною для власниці асекураційної компанії Марії Ігнатишин-Логош, колишнього заступника Голови президії Союму Карпатської України Степана Росохи (1908-1986), в'язня совісті Йосипа

Терелі, залізничного диспетчера Теодора Сидора, підприємців Василя Вайдича і Івана Воробця-Карпатського (1914-1972), секретаря Братства Карпатських січовиків Василя Тимка (1913-1995), педагога Павла Бабця та інших. Окремим з них так і довелося знову побувати в рідному краї. До інших доля виявилася більш посприятливою. Так, Теодор Сидор у 1992 р. був делегатом Всесвітнього конгресу українців у Києві і відвідав рідних в Закарпатті; ще раніше, у 1965 році, у рідній Бороняві, що на Хустщині, побував колишній полковник Чехословацького корпусу Павло Бабець. Приїхав вклонитися рідним Карпатам Юрій Гвоздулич, якого було обрано почесним членом Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Хоч Австралія розташована далеко від Європи, але й там знайшли собі притулок закарпатці. Це, передусім, великі бізнесмени – Андрій Глуханюк та Іван Чапа, керівник приватного підприємства Іван Попадюк (1917-1993), священник Василь Іванчо, співвласник друкарні Юрій Плавайко, економіст Калина Фриз-Кеніз, працівник сфери торгівлі Іван Кирилик ... Як довідуємось із книги В.В.Пагірі, по-різному склалися життя наших земляків на п'ятому континенті: одні досягли значних висот у різних сферах діяльності, другі – безславно закінчили свій життєвий шлях (переважно, по своїй вині).

У рецензованій книзі видруковано три нариси про «німецьких» закарпатців – відомого вченого, професора Українського Вільного університету, наукового працівника Технічного університету в Мюнхені Івана Жегуца, юриста Івана Улинця (1915-1991) та талановиту співачку Іванну Синеньку-Іваницьку (в кінці 20-х років була актрисою Ужгородського театру). Треба наголосити, що Іван Жегуц постійно надає матеріальну підтримку Закарпатському крайовому товариству «Просвіта».

У книзі вміщено також нариси про протоархимандрита Риму, відомого вченого о.Атанасія Пекаря, лікаря Михайла Качалубу (1908-1993), що проживав у Швейцарії та учасника руху Опору в Франції Ілька Тидіра.

Найбільший розділ праці складають нариси про тих закарпатців, які пов'язали свою долю з Чехією і Словаччиною (донедавна єдина Чехословаччина). Відкриває цю частину книги розповідь про відомого вченого-педагога, політичного і державного діяча, президента Карпатської України о.Августина Волошина (1874-1945). Тут же вміщено нариси про визначного громадського і політичного діяча Степана Ключурака (1895-1980), радника чотирьох чехосло-вацьких президентів Івана Парканія (1896-1997), основоположника літературної української мови на Закарпатті, видатного поета і редактора Василя Гренджу-Донського (1897-1974), відомого дослідника історії церкви о.Степана Папа (1917-1990), обдарованого драматурга, поста-новника і адміністратора Юрія-Августина Шерегія (1907-1990), невідомого науковця і педагога Олену Рудловчак, музиканта Юрія Костюка, письменників Федора Іванчова, Юрія Боролича (1921-1973), Михайла Сабадоша, Михайла Мольнара, Василя Юртина, Іллю Боднара (1921-1994), Михайла Сливку,

Івана Шлепещького (1907-1987), скульптора Олену Мондич (1902-1975) та інших.

Період найбільшої еміграції закарпатців в першу Чехословацьку республіку припав на міжвоєнний період та роки Другої світової війни. Зрозуміло, що із встановленням в ЧССР комуністичного режиму, ставлення до окремих емігрантів різко змінилося. Так, ще в травні 1945 року о.Августин Волошин був заарештований органами СМЕРШу, вивезений до Москви, де й помер у лікарні Бутирської тюрми. Подібна доля спіткала Юрія Перевузнака та Миколу Долина, яких арештували в Празі і засудили «за участь в анти-радянській націоналістичній організації» відповідно на 8 і 5 років радянських таборів. Під пильним наглядом держбезпеки перебував Степан Ключурак. Не був вільним у творчій роботі Василь Гренджа-Донський. Не дали розквітнути щедру талантові випускника Українського Вільного університету Юрія Гривняка. Тривалий час не могла знайти роботу за фахом Маргарита Бабота. Довелося відчутти тюремних принад церковному діячеві і літератору Івану Лявинуцю. Досить трагічною була доля майбутнього генерала Юлія Костовича. Добровільно приїхали до Києва у 1941 році Іван Рогач і Іван Рошко (Ірлявський), щоб включитися у боротьбу проти фашистських окупантів. Але 20 лютого 1942 року вони разом з Оленою Телігою, Ганною Рогач та цілою групою письменників і журналістів були розстріляні в Бабиному Ярі.

У рецензованій праці опубліковано нариси про вчених, які працювали на Закарпатті у міжвоєнний період і мали вагомі здобутки в справі піднесення культурного розвитку краю. Це вчений-філолог Іван Панькевич (1887-1958), літератор Володимир Бірчак (1881-1952), поети Олег Ольжич (1907-1944), Спиридон Черкасенко (1876-1940), Марійка Підгірянка (1881-1963) та інші. Цікавими і змістовними є нариси про чеських українофілів – Франтішка Тіхого (1886-1971), Антоніна Гартла (1885-1944) і Ярослава Затлоукала (1905-1958). Вони багато зробили в справі дослідження історії та культури Закарпаття, довели, що це «земля з іменем», з славними традиціями, чесним і працьовитим народом, що належить до українського етносу. У контексті до вищенаведеного згадаємо таких відомих вчених як Антоній Годинка (1864-1946), Гіядор Стрипський (1875-1946), Олександр Бонкало (1880-1959), Іван Гарайда (1905-1944), Ласло Чопей (1856-1934), художника Міхая Мункачі (1844-1900)... Усім їм присвячено окремі нариси, в яких дано ґрунтовний аналіз їх спадщини.

Отже, ми познайомилися з цікавими виданнями, присвяченими видатним (і не дуже) землякам-емігрантам. Зрозуміло, що видання неповне. Є й деякі зауваження. В окремих нарисах не вказано точну дату народження або смерті героя. Відчувається, що автор не мав інколи достатньої і перевіреної інформації. Добре було б проілюструвати книгу фотографіями героїв нарисів (де це можливо). Праця тільки виграла б, якщо б у ній була вміщена

бібліографія досліджуваної проблеми.

Однак вище перераховані зауваження і побажання не применшують високого пізнавального і виховного потенціалу книги «Закарпатці у діаспорі». Треба подякувати Василю Васильовичу Пагірі за зроблену справу. Ця книга повинна би бути у кожній бібліотеці. Тому викликає щонайменше подив тираж у 250 примірників. Думається, що автор підготує і видасть друге, доповнене видання книги і до того ж більшим тиражем. Тому бажаємо невтомному краєзнавцеві нових творчих здобутків.